

rophé, epiploké, enumeráció, expléció, szinonímia, epiphora, antitézis és chiazmus egyaránt szerepet kapnak, és érvényesülnek a Petőfire igen jellemző hasonlatok és megszemélyesítések is. Az alapos összevetések megmutatják, hogy a retorikai megoldások nagy mértékű különbözősége ellenére a legtöbb esetben sikeres, a kommunikatív ekvivalencia követelményének eleget tevő fordításról beszélhetünk. Ez a tény pedig jelzi az elemzések legfontosabb tanulságát, azt, hogy az alakzatok fordításában a stíluseszközök összjátékának tükröztetése a meghatározó.

Lőrincz Julianna munkája a nyersfordítások és eredeti fordítások közlése, a műfordítók életéről adott tömör összefoglalások és a mindig részletekbe menő, alapos alakzatértelmezések révén önmagában is tanulságos műfordításelemző írás, de emellett várhatóan egy nagyobb, nemcsak az alakzatokra koncentráló, hanem a kommunikatív ekvivalencia minden szempontját tárgyaló műfordításkritikai kötet eredményes előkészítésének is tekinthető.

Az alakzatok világa című füzet sorozat bemutatott, egri kötődésű munkái tovább színesítik és árnyalják azt a képet, amelyet a Stíluskutató csoport tagjai az elmúlt években az alakzatokról, ezekről a „teljes nyelvhasználatunkat átfogó, változatos funkciókat betöltő, dinamikus és hatásos” (Szathmári István) nyelvi szerkesztésmódokról rajzoltak, és ezek a tanulmányok — egyrészt témájuk, a közoktatásban is szereplő szerzők és művek elemzése révén, másrészt világos tárgyalásmódjuk miatt — a stilisztikai és a retorika oktatásában is jól használható segédeszközökké válhatnak.

Domonkosi Ágnes

József Attila, a stílus művésze

Tanulmányok József Attila stílusművészetéről. 2005.
Szerk. Szikszainé Nagy Irma. A Debreceni Egyetem Magyar
Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. 84. sz. Debrecen.

2005. április 11-én, József Attila születésének 100. évfordulóján a Debreceni Egyetem Nyelvtudományi Intézete tudományos konferenciát rendezett, melyen a stilisztika neves kutatói tartottak előadást József Attila műveinek stílusáról. Jelen recenzióban a konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó kötetet szeretném bemutatni.

A kötet első tanulmányában **Fehér Erzsébet** *Az önkép és önbemutató változatai József Attila leveleiben* címmel a levélműfajt mint az önbemutató eszközét elemzi. Fehér Erzsébet rendezte sajtó alá 1976-ban József Attila válogatott leveleit. A kutató a költő levelezésének és egész munkásságá-

nak alapos ismeretében vizsgálja azokat a pragmatikai elemeket, amelyek az 1920–23-ban, a pályakezdés előtt és a közvetlenül utána nővéreihez és sógorához írt József Attila-leveleket jellemzik. József Attila e leveleiben elsősorban vágyait és szükségleteit mutatja be különböző pragmatikai jellemzőkkel: célzással, kisebbitéssel, humorral, nemegyszer fájdalmas önróniával.

A vizsgált levelek másik csoportját a tragikus vég előtti hónapokban pszichológusához és szerelméhez, Kozmutza Flórához írt szövegek alkotják. Ezekben nyomon követhetők a költő élete utolsó időszakára jellemző lelki tulajdonságai: a realitásérzék teljes hiánya, a szeretett nőbe való kapaszkodás vágya, amely hol kétségbeesett könyörgés, hol agresszív fenyegetés, majd a teljes belenyugvás és lemondás. A búcsúlevelek jelzik a költői szándékot, az öngyilkosságot is: „... József Attila, az ember nem akarta túlélni József Attilát, a költőt” (Fehér 2005: 16).

Jenei Teréz előadásában a költő Vágó Mártához írott leveleinek stílusát vizsgálva a különböző stílusok egymásra rétegződését elemzi. József Attila magánleveleinek stílusa a társalgási stílus egyik válfaja. Kétségtelen azonban, hogy az írók, költők levelei nem tipikusan szépirodalmi művek – közelebb állnak a beszélt nyelvhez –, mégis lényegesen eltérnek tőle, hiszen ezekben a szövegekben a különböző stílusok egymásra rétegződnek. Pl. a vizsgált József Attila-levelekben az ironikus, választékos, bizalmas, patetikus stílusárnyalat egyaránt jelen van. Pragmatikai szempontból a levelekben a fatikus funkció – a kapcsolat felvétele, fenntartása – a meghatározó. József Attila levélszövegeinek hasonlataiban fel-felbukkannak kései lírájának olyan gyakori motívumai, mint a *hideg*, a *csillag*, a *fenyegetettség*. Jenei Teréz a Vágó Mártához szóló levelekről megállapítja, hogy azok erős rétegzettséget mutatnak a magatartás, érték és a hagyományos intézményes nyelvváltozatok és stílusrétegek tekintetében egyaránt.

Szabó Zoltán előadásának címe: *József Attila egyéni stílusának jellemzése szövegstilisztikai alapon*. A szerző megjegyzi, hogy mind a szépírói stílus, mind az egyéni stílus mint stílustípusok részei a különböző szövegtipológiákból kialakított stílustipológiáknak. József Attila egyéni stílusa azonban valamennyi stílustípus fölött áll, így egy magasabb szinthez, a szövegfelettséghez tartozik, tehát absztrakció. József Attila egyéni stílusára jellemző – pályája elejétől a végéig – a stiláris játékosság. Szabó Zoltán – a teljesség igénye nélkül – kiemel néhány meghatározó stílussajátosságot: például a *szimbolizmus* Ady korai hatása; az *impresszionizmus* Kosztolányié. Ezekon kívül az *expresszionizmus*, *konstruktivizmus*, a *folklorhatás*, az *archaikus népi mitológia* is meghatározó József Attila stílusjegyei között.

Kemény Gábor előadásában a Babits-motívumok előfordulását elemzi József Attila költészetében. A bevezető részben József Attilának az idősebb pályatárs iránti rajongását, apakeresését mutatja be. A József Attila-filológia aránylag későn kezdett foglalkozni a költő verseiben idézetszerűen vagy

variációkban felbukkanó Babits-motívumokkal. A posztmodern irodalomszemléletben azonban az intertextualitásnak nagy jelentősége van, így az ilyen motívumok kutatása rendkívül fontos. Kemény Gábor megállapítja, hogy József Attila mindegyik alkotói korszakában kimutatható Babits Mihály hatása, amely hozzájárult József Attila költészetének egy-egy elemmel, színnel való gazdagodásához. Pl. a *Tiszta szívvel* kezdő sorai Babits *Cigánydal* című verse egyes sorainak reminiszcenciái.

Kemény Gábor több Babits-versből vett motívum szándékolt átvételét mutatja ki József Attila-versekben. Megállapítja, hogy megfigyelhető József Attila költészetében néhány Babits-kép variációs ismétlése, néha továbbszövése is. A Babits-hatások, átvételek is képet mutatnak József Attila munkamódszeréről és az irodalmi hagyományhoz való viszonyáról, a Nyugattal való kapcsolatáról.

Bencze Lóránt az *Ómagyar Mária-siralom* és az *Óda* kognitív és szociokulturális összevetésére vállalkozott előadásában. A szerző megállapítja, hogy nincs fejlődés a két vers nyelvezte között, csak változás van. Minden kor kitermeli magából a legmagasabb rendű műalkotásokat. Mind az *Ómagyar Mária-siralom*, mind pedig az *Óda* tökéletes alkotás a maga nemében.

Tolcsvai Nagy Gábor „Leng a lelkem”. Egy metafora József Attila költészetében című előadásában a költő 1933-ban keletkezett *Elégia* című verse első versszakának hasonlatában szereplő leng ige jelentésszerkezetét vizsgálja a kognitív szemantika elvei és metaforaelmélete alapján. Az elemzés kitér a József Attila más verseiben (*Reménytelenül*, *A város peremén*, *Óda*) is megjelenő metaforizáltságra, amely jellegzetesen későmodern poétikai eljárás.

Domonkosi Ágnes a *kint* és a *bent* viszonylat megjelenését vizsgálja József Attila költészetében. „Belül ég, de kívül éget” – ez a kettősség jelentős szerepet kap a szubjektum és a világ viszonyának megjelenítésében. A *kint-bent* viszonylat egyre összetettebbé válik a költő életművében a korai versektől kezdve a késői nagy gondolati versekben egyaránt. A *kint* és a *bent* viszonya több szinten is értelmezhető József Attila költészetében: „... egyrészt ez a kettősség olyan általános érvényű térmetaforikus lehetőséget kínál, amely keretet ad a szubjektum világba vetettségének értelmezéséhez, másrészt a *kint* világának forrástartományai metaforizálhatják a *bent*-et, harmadrészt pedig a térmetaforába a *kint* és a *bent* elválasztottságát és összefüggését megjelenítő további képi síkok épülhetnek” (uo. 70).

Porkoláb Judit és **Boda István Károly** előadásának címe: *A mikrovilág József Attila költői nyelvében*. A szerzőpáros a természet „apró” elemeinek, a mikrovilágnak képalkotó szerepét vizsgálja József Attila költészetében. A mikrovilág elemeit a költő pályája kezdetétől sokféle jelentésben szerepelteti különböző funkciókban, különféle stíluselemként. A *fűszálak*, a *bogarak* a természet harmóniájának alkotóelemei. A harmónia megbomlásával a mikro-

világ elemei is sérülnek. A megszemélyesített természeti elemek különböző kontextusokban térnek vissza a költői életműben.

Kornyáné Szoboszlai Ágnes József Attila költői nyelvének játékos elemeiről szól. Az előadás külön értékét az adja, hogy kevés szakirodalmi adat alapján igyekszik a szerző sokoldalúan körbejárni József Attila költészetének játékos elemeit. Pl. a költő nevének játékos használata, a tragikum és játékoság ellentéte stb. Ez utóbbinak jó példája a *Születésnapomra* című vers. Szoboszlai Ágnes elemzi a „*csecse-becse*” jelentését, s egyben kitér a vers utóéletére, a versnek a költői utódok általi felhasználására (parafrazálására) is.

Pethő József *Adjekciós alakzatok József Attila verseiben* című előadásában arra mutat rá, hogy a címben említett alakzatoknak kiemelt szerepük van a költő életművében. A szerző megállapítja, hogy a József Attila-versekben a következő adjekciós alakzattípusok fordulnak elő a legnagyobb arányban: *geminatio*, *epiploké*, *redditio*, *anafora*, *epifora*, *figura etymologica*, *annominatio*, *chiasmus*, *mondatrészhalmaz*, *szó szerkezet-halmaz*, *paralelizmus*. Az alakzatok legszignifikánsabb altípusának, a halmaznak jellegzetes szemantikai stílussajátságait is vizsgálja a szerző.

Szikszainé Nagy Irma *Kérdésalakzatra épített József Attila-i verskompozíciók* című előadása a költő szövegeinek retorizáltságát és ennek fontos alapelemeit, a kérdésalakzatokat vizsgálja. A költő életműből kiemeli a *Mondd, mit érlel...* című verset, amelyben két alakzat, a felszólítás és a kérdés komplex alakzattá forrva strófa- és versrendező, ritmusteremtő elvvé válik. József Attila verseit újra olvasva és értelmezve a szerző megállapítja, hogy „... az alakzatos kérdések költészetének sokszólamúságához igazodva egyrészt a költői szándéknak alárendelődve jelölik ki a versbeli megszólítottat, ... A kérdések másrészt jelentés- sőt műalkotásképző nyelvi struktúrák is” (Szikszainé 2005: 122).

Tátrai Szilárd *Problémavázlat a lírai diskurzusok résztvevői szerepeinek stilisztikai vizsgálatához (József Attila: Kosztolányi és Nagyon fáj)* című előadásában a lírai szövegekben megjelenő résztvevői szerepek nyelvészeti szempontú megközelítésére tesz kísérletet. A lírai alkotásokban megjelenő én-te viszonyt pragmatikai, szövegtani oldalról közelíti meg a szerző. A címben említett két vers én-te viszonyának felvázolására ad példát. „E két vers közös jellemzője, hogy a diskurzusban létrejövő, nyelvileg jelölt dialogikus helyzetet az elmozdulások, a folyamatos újrapozicionálások jellemzik” (Tátrai 2005: 128).

A tanulmánykötet nemcsak a szűk tudományos szakmai kör számára értékes munka, hanem az egyetemi és főiskolai hallgatók számára is hasznos segédkönyv József Attila stílusának tanulmányozásához.

Lőrincz Julianna